

Yeni iş yerlərinin statistikas: Məhsuldar və ləyaqətli iş yerlərini də saymaq olarmı?

written by Rovshan Aghayev

Azərbaycanın rəsmi statistika orqanı bəlkə də dünyada nadir analogi strukturlardan biridir ki, il ərzində bir neçə dəfə yeni iş yerlərinə dair böyük həcmdə hesabatlar hazırlayır və ictimailəşdirir. Bu təcrübəyə 2003-cü ildə start verilib və günümüzdə də davam edir. Maraqlanan hər kəs bu hesabatlarla Dövlət Statistika Komitəsinin saytında 2 mənbə – “Əmək bazarı” bölməsində yerləşdirilən [“Yeni iş yerləri”](#) adlı rüblük bülletenlər və “Nəşrlərin e-versiyası” bölməsində müntəzəm yenilənən [“Yeni iş yerləri”](#) adlı nəşrlər vasitəsilə tanış ola bilər.

Paradoksdur ki, rəsmi statistikanın dəstəyi ilə yeni iş yerləri açılması istiqamətində geniş təbliğatın aparıldığı bir ölkədə insanların ən çox əziyyət çəkdiyi problemlərin başında işsizlik gəlir. Bu baxımdan cəmiyyət haqlı olaraq sual verir: əgər gerçəkdən hər il yüz minlərlə iş yeri açılırsa, nə üçün ölkədə insanlar iş ardınca qonşu ölkələrə miqrasiya edir, etiraf edilməyən gizli işsizlik böyük miqyasa malikdir?

İş yerlərinin rəsmi statistikas

Statkomun yuxarıda qeyd etdiyim hesabatlarına görə, 2003-2018-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatında 2.2 milyon iş yeri yaranıb. Hökumət bildirir ki, həmin iş yerlərindən təxminən 73%-i (1.6 milyon) daimi, yerdə qalan hissəsi isə mövsümi və müvəqqəti işlər olub.

Bu statistikada maraqlı, həm də mübahisəli görünən bir məqam da var: rəsmi məlumata əsasən 15 il ərzində bütün yeni iş

yerlərinin cəmi 27%-i (602 min) müəssisə və təşkilatatlarda, az qala yarısı (1 milyonu) fərdi sahibkarlıq sahəsində yaradılıb. Bunları nəzərə almasaq, yerdə qalır 620 min yeni iş yeri. Bəs onlar harada yaranıb? Rəsmi statistika deyir ki, “digər tədbirlər üzrə müxtəlif beynəlxalq və yerli layihələr, abadlıq işləri” kimi təsnifləşdirilən fərqli layihələrdə. Bu necə təsnifatdır? İş yeri iqtisadiyyatın hansısa sektorunda (sənaye, aqrar, xidmət, nəqliyyat, rabitə və s.) yaranır. Necə ola bilər ki, statistika həmin iş yerlərinin hansı sektorda yarandığını uçota ala bilməsin? Hələ onu demirəm ki, Azərbaycanda bütün iş yerlərinin, eləcə də yeni iş yerlərinin statistikasının nəinki iqtisadiyyatın konkret sektorları, hətta peşə və ixtisaslar üzrə açıqlanması çox önəmlidir.

Rəsmi statistikaya əsasən [2003-2018-ci illərdə](#) məşğul əhəlinin sayı 900 min nəfər artıb – yeni hər il orta hesabla 55 min nəfər. Lakin yuxarıda təqdim edilən məlumatlardan göründüyü kimi, bu müddətdə orta hesabla hər il 150 min yeni iş yeri açılıb. Əgər açılan iş yerlərinin sayı məşğul əhəlinin sayını 3 dəfə üstələyirsə, bu o deməkdir ki, hər il iqtisadiyyatın tələblərinə cavab verməyən, rəqabətdə uduzan ən azı 100 min iş yeri bağlanıb. Statistika açılan iş yerləri ilə yanaşı, bağlanan həmin iş yerlərinin də bölgələr, sektorlar və peşələr üzrə strukturuna dair hesabat hazırlaya bilərdimi? Bu yanaşma yeni iş yerləri ilə bağlı ictimai rəydə mövcud olan şübhələri əsaslı şəkildə azaltmazdımı? Belə suallar çoxdu. Amma bu məqalənin əsas məqsədi heç də yeni iş yerləri ilə bağlı statistikanın etibarlılığını müzakirəyə açmaq deyil. Hesab edək ki, bu statistika doğrudur, hətta bütün bölgələr, sektorlar və peşələr üzrə sayı da dəqiq açıqlanır. Bu yazı başqa bir suala cavab axtarmağa çalışır: Azərbaycanda milyonlarla iş yeri açılması daha önəmlidir, yoxsa məhsuldar və ləyaqətli əməyə əsaslanan iş yerlərinin açılması prioritet olmalıdır?

Məhsuldar və ləyaqətli iş yeri

BMT-nin global miqyasda dayanıqlı inkişaf əlaqəli 17

prioritetindən biri məhz [ləyaqətli əməyin](#) tətbiqidir. BMT-nin strukturu olan Beynəlxalq Əmək Təşkilatı da 1999-cu ildə ləyaqətli əməklə bağlı konsepsiya qəbul edib. Təşkilatın [yanaşmasına görə](#), insanların sərbəst seçdiyi, işçi üçün təhlükəsiz əmək şəratini və sosial müdafiəni, həmçinin ədalətli əməkhaqqını təmin edən iş yeri ləyaqətli iş yeri hesab edilə bilər. Məsələn, bu standartdan çıxış etsək, açılan yeni iş yerlərinin hansı hissəsi üzrə işə qəbul olunanların sosial təhlükəsizliyi təmin edilib – yəni onların işsizlik və pensiya sığortası varmı? Xəstəlik və əlillik riski ilə üzləşdikdə müvafiq qaydada sığorta ilə əhatə olunurlarmı? Yaxud açılan iş yerlərinin hansı hissəsi ləyaqətli (işçinin özünün və öhdəliyində olan şəxslərin ehtiyaclarını qarşılaya biləcək səviyyədə) əməkhaqqı verə bilər, hansı hissəsi yox? Yeni açılan iş yerlərinin hansı hissəsi üzrə əməkhaqqı səviyyəsi iqtisadiyyat üzrə median əməkhaqqından aşağıdır və ya hansı hissəsi rəsmi minimum əməkhaqqı səviyyəsindədir? İqtisadiyyat üzrə zərərli və əlverişsiz əmək şəraiti olan iş yerlərinin neçə faizi yeni iş yerlərinin payına düşür? Yoxsul əhəlinin hansı hissəsi “işləyən yoxsullar”dır? Əgər statistika bu suallara cavab verə biləcək məlumat bazasına malik deyilsə, ən azından sahə araşdırmaçıların rəsmi statistikanın analoji məlumatlarının etibarlılığına şübhəsi qaçılmaz olur. Bir çox ölkələrdə rəsmi statistika orqanları ləyaqətli əməyi xarakterizə edən indikatorlar hazırlayır və həmin indikatorlar əsasında müntəzəm statistik hesabatları ictimaiyyətlə paylaşır. Bu təcrübə hətta MDB ölkələrindən [Belarus](#) və [Rusiyada](#) da mövcuddur.

İş yerlərinin effektiv (məhsuldar) olması da həm dayanıqlı iqtisadi artımın, həm də işləyənlərin yüksək həyat səviyyəsinin təmin edilməsi baxımından çox önəmlidir. Yeni iş yerlərinin “effektiv” anlayışına nə dərəcədə uyğun gəldiyini bir neçə indikator əsasında qiymətləndirmək mümkündür. Məsələn, sənayedə açılan iş yerləri üçün indikator istehsalın texnoloji səviyyəsi və hər səviyyəyə uyğun sektorlar ola bilər. Avropa Birliyi statistika qurumunun istifadə etdiyi

[texnoloji səviyyəni](#) milli statistikanın da istifadə etməsi mümkündür. Həmin metodologiyaya görə, sənaye sahələri yüksək (məsələn, əczaçılıq, elektronika məhsullarının istehsalı), orta-yüksək (məsələn, kimya sənayesi məhsulları, silah sənayesi, nəqliyyat vasitələrinin istehsalı), orta aşağı (məsələn, metal sənayesi, neft məhsullarının istehsalı, kauçuk və plastik məmulatlar), aşağı texnoloji (məsələn, qida, tütün, geyim, mebel sənayesi və s.) sənaye sahələrinə ayrılır.

“Effektiv iş yeri” statistikasını üçün istifadəsi mümkün olan digər bir indikator əmək məhsuldarlığının səviyyəsi ola bilər. Əgər yeni açılan iş yeri üzrə məhsuldarlıq səviyyəsi, yaxud yeni yaradılan əlavə dəyərin həcmi məşğulluğun yarandığı sektor üzrə orta göstəricidən yüksəkdirsə, bu halda həmin iş yerini “məhsuldar” kateqoriyasına daxil etmək mümkündür. Daha bir göstərici kimi əməkhaqqının səviyyəsi götürülə bilər. Belə ki, yeni açılan iş yeri iqtisadiyyatın müvafiq sektoru üzrə orta maaş səviyyəsindən yüksək olduqda, həmin iş yeri “effektiv iş yeri” kimi statistik uçota daxil edilir.

Nəhayət, effektiv iş yeri üçün daha bir meyar açılan iş yerinin ixtisas səviyyəsi ola bilər. Məsələn, həmin iş yerində çalışmaq üçün orta təhsil pilləsindən daha yüksək təhsil səviyyəsi (peşə təhsili, universitet təhsili) tələb olunduğu halda, həmin iş yeri “effektiv iş yeri”nə aid edilir. Yeri gəlmişkən, Azərbaycan statistika qurumu üçün ən azından indiyə kimi açılan iş yerlərinin hansı hissəsinin heç bir ixtisaslı əmək tələb etməyən fiziki əməyə əsaslanan iş yerləri olması barədə məlumatları açıqlamaq texniki baxımdan çətinlik yaratmaz. MDB ölkələrindən yalnız Rusiya son illərdə beynəlxalq təcrübədə istifadə edilən bu cür yanaşmadan bəhrələnməyə qərar verib. Bu ölkədə 2012-ci ildən “yüksək məhsuldarlıqlı iş yerlərinin” statistikasını aparılır və hər il yeni açılan iş yerlərinin məhz bu meyara uyğun gəlməsi barədə məlumatlar açıqlanır. Məsələn, ən son məlumata görə, 2018-ci ildə 19.5 milyon iş yeri (iqtisadiyyat üzrə bütün iş yerlərinin 30%-ə yaxını) “yüksək məhsuldarlıqlı iş yerləri kateqoriyasına uyğun gəlib. Lakin [Rusiyada](#) bu statusa uyğun iş

yerləri cəmi bir meyar – orta əməkhaqqı əsasında müəyyən edilir. Halbuki yerli mütəxəssislər hesab edir ki, daha təkmil indikatorların tətbiqinə ehtiyac var. Söhbət işçinin ixtisas səviyyəsi, iş yerinin yüksək texnologiya tələb edib-etməməsi, əmək məhsuldarlığı kimi göstəricilərdən gedir.